

РЕЦЕНЗИЯ

на докторска дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по науки за образованието и изкуствата, катедра „Музика и мултимедийни технологии“

Тема: Теоретични и методически аспекти на църковната монодия

Докторант: Илия Здравков Михайлов

Професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по..., Докторска програма „Методика на обучението по музика“

Научен ръководител: проф. д-р Адриан Георгиев

Автор на рецензията: доц. д-р Боряна Мангова, преподавател в катедра „Музика и мултимедийни технологии“ на ФНОИ, СУ „Св. Климент Охридски“

Биографични данни: Автобиографията на докторанта до настоящия момент ни представя интензивна творческа активност от международен мащаб. Той е придобил магистърски степени от Университет по музика в Лозана (контрабас, пиано, музикална теория), от Висше училище „Джулиард“ в Ню Йорк (контрабас, оркестрово дирижиране, либерални изкуства), от Асоцииран борд на Кралските музикални училища във Великобритания (музикален директор и симфонично дирижиране). Изявява се предимно като диригент – на хорове за класическа, народната и източноправославна църковна музика, но и на симфонични формации. Наред с постоянния си ангажимент като музикален директор на хор „Големите български гласове“ от 1999 г. до днес, Илия Михайлов е работил като артистичен директор на Ансамбъл за Византийска музика „Софийски псалти“ и на Българско музикално сдружение, като диригент на Софийска филхармония и НФХ „Светослав Обретенов“, на хорови формации във Франция и Швейцария. Като ръководител и като гост-диригент има множество участия в музикални събития от България и чужбина. Сътрудничил е с някои от най-големите имена на световното диригентско изкуство. Специализацията по арт мениджмънт в Ню-Йорския университет помага на Илия Михайлов да се реализира и като мениджър на културни проекти. Неговият педагогически и лекторски опит е свързан с Американския колеж в София, с Харвардския университет (САЩ), Университетът Париж – VIII и др.

Актуалност на темата: изучаването на източноправославната църковна музика, днес известна и като „византийска музика“, а в годините на Възраждането и след Освобождението като „псалтикийно“ или „гръцко пеене“, постепенно отпада от часовете по пеене в българското училище в началото на ХХ в. поради разбираеми за психологическата нагласа и образователните условия на времето съображения. Днес в България развитието на музикалната медиевистика и изследването на източноправославната средновековна/ старобългарската църковна музика, поставя научното знание за нея като богословски основания, теория и практика на все по-солидно професионални основи. Възвръщането ѝ в българското специализирано и общообразователно музикално образование с цел опазване и поддържане живо на това ценно за България и света културно наследство, е достатъчно актуална мисия. Степента на актуалност се издига и от предлагането ѝ в максимално точна, близка до автентичното звучене нотна транскрипция, която може да бъде усвоена с помощта на съвременните технически средства и технологии.

Структура: Текстът на дисертацията съдържа 199 страници. Изложението е структурирано в увод, четири глави и заключение. Като обем, структура, научна методология и изводи то отговаря на изискванията за докторска дисертация. Библиографията включва общо **133** източника, от които **94** на кирилица и **39** на латиница. Приложение 1 излага „обща постановка относно пеенето и гласовите функции при деца“. Приложение 2 демонстрира три тропара, нотирани на петолинейна нотация с микрохроматични знаци.

Уводът формулира ясно работната теза и хипотеза, целите и задачите на дисертацията. От тях става ясно намерението на докторанта чрез научно изследване и практически експеримент да докаже:

а) източния произход и принадлежност на изпълняваните в България „източни“ църковни песнопения,

б) реалната възможност те отново да намерят място в българското начално образование под формата на извънкласна дейност поради тяхната родственоост с българското музикално мислене, душевност, фолклор,

в) съществуващите форми и средства, с които тези песнопения да бъдат опазени и да продължат да функционират като ценна и жива културна традиция.

В увода е предложен иновативен и лесно приложим методически модел за преподаване на източноправославните песнопения в училище. Той може да се използва „от учителите по музика, а там където такива липсват – от начални учители или външни преподаватели“ (с. 5). Уводът въвежда и към експеримент, проведен с ученици в учебна среда като съществена фаза от това високосъдържателно научнопрактическо изследване. Изложен е проектът на неговия „дизайн“ – етапи, групи от участващи, цели и т.н.

Първа глава. В „Теоретични аспекти на църковната монодия“ докторантът тръгва от проблемите на терминологичния апарат, с който боравят музиколозите-медиевисти и интерпретаторите-псалти и монаси от миналото до днес, коментира терминологичната „вариантност“ в областта на източноправославната музика. Макар че терминологичното уеднаквяване „не е обект на настоящата дисертация“ (вж. с. 14), той благоразумно, но и критично, селективно търси балансирана позиция и обобщава знанията от двете теоретични линии. Педагогическата прецизност на Илия Михайлов го насочва към генеалогията на църковната монодия, утвърдила се по българските земи през Средните векове, трансформирана до настоящето, към различните гледни точки на теоретици и практики (най-общо казано). От позицията на придобит личен слухов и певчески опит той продължава обобщаването на теоретичното и практическото знание относно „количествени, качествени и духовни специфики на православната монодия“, предава ги с професионално точен, но понятен за всеки интелигентен и музикалнообразован читател език.

Като историк на музиката оценявам високо информацията от т. 1. 2. „Изтокът в допирните и/или сродни култури“ относно музиколози, изследващи източните култури, термини и понятия, стилови и естетически категории, звукоредни системи (вкл. микрохроматика) и жанрове от модалната музика на перси, араби и турци, теории относно проникването на елементи от макамите в църковните гласове, на източната светска, вкл. художествена музика в песнопенията на източната православна църква (с. 37). Важни са констатациите, че „гласовете не са просто гами, а съвкупност от мелодични конструкции, които определят техните качества“ (с. 40), и че църковната монодия има общоизточен произход (с. 41). Очевидни стават естетическите и технически сходства между разглежданите музикални системи, към връзките на старата българска музика с едногласните традиции на близоизточните култури. Набелязаните от него паралели между църковни песнопения и български песенен фолклор в рамките на явлението „монодия“, естествено извеждат заключението за аналогични процеси и принципи.

Несъмнено стойностните, но като че ли negliжирани от медиевистите в настоящето заключения на проф. д-р Стоян Джуджев относно родството между православната монодия и монодийното ни народно пеене, са преоткрити в цитираните негови публикации.

Относно монодията на източното християнство докторантът търси аргументация в трудовете на малко известни и цитирани у нас френскоезични музиколози – Франсоа-Жозеф Фетис, Амеде Гастуе, Жан-Батист Ребур, като привежда техните убедителни и независими от утвърдените вече у нас наблюдения. В резултат е направен извод: „Православната църква по естеството си е източна и източното (дори „ориенталското“ – по смисъла на употребата у нас) осезаемо присъства и до днес в практиката на тази монодия.“ (с. 21). Нататък бих обобщила аргументите на докторанта така: българската музикалната педагогика/ образование не трябва да пренебрегва „нашето“ източно за сметка на „привнесеното“ западноевропейско музикално мислене въпреки трудностите, които трябва да превъзмогне.

Втора глава разглежда „Методически аспекти на църковната монодия“ от гледна точка на училищното светско музикално образование и обхваща културно-историческите периоди от приемането на християнството в България (IX в.) до днес.

Относно педагогическите аспекти от присъствието на източноправославната музика в общообразователното училище докторантът също прави обстоен исторически преглед, в който съчетава културни, социални, политически, религиозни и образователни основания. Паралелно той анализира и развитието на методическите принципи за предмета „пение/ пеене/ музика“ с неговите постижения и слабости. При разглеждането на музикалнообразователния процес до средата на XX в. вниманието се фокусира и върху възгледите за ладовата основа на училищното музикално обучение, тясно свързани с изучаването на модалната източноправославна музика. Визирани са педагогическите принципи на Георги Байданов, Борис Тричков и Добри Христов. Отчетена е наложилата се като доминираща тенденция за създаване на духовни песни с типичните белези на детската и училищна песен. Развитието на концепциите за този предмет през втората половина на века до наши дни затруднява извеждането на започнатото наблюдение. Но докторантът констатира неоспорим факт: „от двете наши самобитни музикални традиции внимание се обръща само на народната музика.“ Тезата, която утвърждава той е, че „като жива и хилядолетна музикална традиция църковно-славянските песнопения са важен дял от културно-историческото ни наследство и идентичност и несъмнено

практикуването, разбирането и съхраняването им е невъзможно да се осигури без категоричното участие на българското училище.“ (с. 66). Възвръщането на тази традиция трябва да бъде съобразено със съвременната ситуация и образователни стратегии в българското училище. Затова Илия Михайлов предлага „нова, иновативна методика“, базирана на най-нови технологии и технически средства.

Трета глава „Дидактически модел (метод) за преподаване на православната църковна монодия в основното училище“ търси мястото за прилагане на този модел в учебния процес и това са предвидените извънкласни училищни дейности – заниманията по интереси (ЗИ) и факултативните учебни часове (ФУЧ). Като съществена характеристика е изтъкната тяхната ДОБРОВОЛНОСТ. В съответствие със своя замисъл, те носят „висока образователна стойност“ (с. 130) и отговарят на общопедагогически наред със споменатите дотук основания: „нуждата от общуване и себеизразяване на децата“ и „формиране на задълбочен интерес, който може да прерасне в професионална ориентация“ (с.131). Отчетено е изискването към допълнителните знания: да са забавни и да имат игрови характер, методът на преподаването им да се различава от метода на преподаване на равномерно темперираната тонална музика, гъвкаво да се отчитат уменията на обучаващи и обучаеми (с.132). Ключово значение има прилагането на съвременните мултимедийни технологии.

Като фундаментална предпоставка за въвеждане и апробиране на иновативния модел са обмислени конкретни стратегии и съгласуване на проблеми от различно естество за всеки етап – подбор на репертоар, еталонни изпълнители (псалти - „носител на традицията“), изготвяне на звукозаписи, дори упражнения за развитие на модален музикален слух и натурално звукоизвличане! Предложена е разработка на план-конспект за изучаване на православни едногласни песнопения като ИКД.

Четвърта глава „Експериментално изследване и анализ на резултатите“ очертава функциите на експерименталната и контролната група, проследява резултатите от етапите „предварителен експеримент“, „формиращ експеримент“ и „контролен експеримент“, анализира и обобщава изводите от анкетата-интервю с контролиращи експерти от различни области, свързани с проблематиката. Приведените експертни становища убедително доказват стойността на иницирираната от Илия Михайлов факултативна дисциплина и резултатността от нейния образователен формат.

Бележки, препоръки и въпроси. Като съпричастна към процеса на създаване на дисертационния текст, аз вече съм отправяла към Илия Михайлов повечето свои въпроси и препоръки. Той коректно ги взе под внимание, така че спрямо окончателния вариант

такива не съществуват. Единствената вече отправена към него препоръка, която остава за бъдещето, е с известни структурни промени този труд да бъде публикуван и в него да бъде разширено знанието за музикалната култура на Изтока. И все пак остана един мой въпрос, за чийто отговор изчаках края на експеримента: доколко участващите в него деца имаха предварителни навици в областта на темперираното пеене и овладяните нови умения отразиха ли се върху тях?

Публикации по темата: Представените от докторанта публикации по темата са намерили място в авторитетни български издания. Те отразяват неговото сериозно израстване като теоретик и изследовател със задълбочаване на теоретичното мислене и усъвършенстване на писателските умения.

Приноси: Посочените от докторанта приноси съответстват на реалната ситуация. Тезата за родство между църковните и фолклорната певчески образци, отстоявана от проф. Стоян Джуджев, той възприема и убедително развива. Приносна за българското музикознание е информацията относно музикалната теория и естетика на културите от Близкия Изток – терминология, звукоредни системи (модални), жанрове в персийската, арабската и турската музика и т.н..

Приносен е неговият стремеж чрез теоретични изследвания и диригентска дейност да разшири интонационната основа на българското музикално образование. Иновативна и отразяваща духовните „фреквенции“ на нашето време е отстояваната теза, че източноправославната музика е българският духовен и музикален дял в световната култура с идентификационна за нас значимост, че нейното изучаване и базирано на автентичната традиция изпълнение трябва да се възвърне в българското образование след десетилетията съзнателни ограничения. За попълването на реално съществуваща от десетилетия образователна „ниша“ и в учебните ни програми по „Музика“, и в тези на специализираните училища по изкуствата, докторантът предлага съвременен методически модел – актуалните културни и музикално-възпитателни повели на нашето време са посрещнати със средствата на съвременната техника и педагогика.

Лични впечатления. По тази точка от изискванията за рецензия ще споделя, че свързвам личността и работата на Илия Михайлов със понятията „точност“, „бързина“, „акуратност“, „етика“, „професионална отдаденост“, проявени на базата на музикален професионализъм, който той непрекъснато надгражда. Работейки над дисертационния труд, той постигна също така точен, аналитичен и научно коректен стил в своите наблюдения и изводи.

Заклучение: Убедено заявявам положителна оценка за дисертационния труд на Илия Михайлов, който откликва на актуални проблеми – обществено-исторически, културни с национално значение, религиозни, музикалнообразователни, духовно-възпитателни и методически, теоретични и практически, свързани в сложен възел, чието разплитане е наложително. Стойностните предложения в този труд са основание да предложа на уважаемото жури да присъди и образователната и научната степен „доктор“ на Илия Здравков Михайлов.

13.10. 2023

Доц. д-р Боряна Мангова